

Ярмак 2009: Ярмак, В. Деякі специфічні аспекти викладання близькоспоріднених південнослов'янських мов з урахування практичного білінгвізму аудиторії [Текст] / В. Ярмак // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2009. – Вип. 63. – С. 230-233.

Ярмак 2004: Ярмак, В. Проблема передачі претеритів в перекладах українського поетичного дискурсу сербською мовою [Текст] / В. Ярмак // Мова і культура. – 2004. – Вип. 8. – Т. III/2. – С. 356-365.

Ярмак 2009: Ярмак, В. Релевантні аспекти презентації лексики в підручниках сербської мови для східних слов'ян (профільний рівень) [Текст] / В. Ярмак // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2009. – Вип. 70. – С. 240-245.

Detelić Ilić 2006: Detelić, M., Ilić, M. Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima [Text] / M. Detelić, M. Ilić. – Beograd: Balkanološki institut SANU, 2006.

Popovich 2007 б: Popovich, L. Prototypical and Stereotypical Color in Slavic Languages: Models Based on Folklore [Text] / Robert E. Mac Laury, Galina V. Paramei Anthropology of Color: Interdisciplinary Multilevel Modeling. – Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 2007. – P. 408-422.

В роботі представлений огляд українсько-сербських сопоставительних досліджень, виконаних сербськими та українськими ученими. Результати сопоставительного вивчення українського та сербського мовних розглянутих з точки зору області дослідження, синхронічного або діахронічного підходу до об'єкту дослідження, а також лінгвістических теорій та моделей, які в них застосовуються. Внаслідок проведеного аналізу автори приходять до висновку про те, що найважливіші результати в цій області досягнуті в сопоставительних описаннях парадигм дієслів та типів предикатів, граматических категорій перехідності та способів дієслівного дієвства, семантического потенціалу цветообозначень та чисел, стереотипів та концептів мовних картин світу українців та сербів, експресивної стилістики, лінгвістики тексту та ін. Дослідження також підтверджує, що в процесі сопоставительного аналізу українського та сербського мовних учені часто створювали нові теоретическі моделі, внаслідок чого застосовуються в роботах інших учених.

Ключеві слова: контрастивні дослідження, український мовний, сербський мовний, граматика, дериватологія, лексическа семантика, стилістика, лінгвістика тексту.

The paper presents an overview of the Ukrainian-Serbian comparative studies carried out by Serbian and Ukrainian scientists. The comparative study of Ukrainian and Serbian languages reviewed in terms of research, synchronic or diachronic approach to the object of research, as well as lingvisticheskikh theories and models which they apply. As a result of the analysis the authors conclude that the most significant results achieved in this area in comparative description of verb paradigms and types of predicates, grammatical categories of transitivity and aktionsart, semantic building color terms and numbers, stereotypes and concepts of language world Ukrainians and Serbs expressive stylistics, text linguistics, etc. The study also confirms that in the comparative analysis of the Ukrainian and Serbian languages, researchers often create new theoretical model, subsequently applied in the work of other scientists.

Keywords: Research kontrastivnye, the Ukrainian language, the Serbian language, grammar, derivatologiya, lexical semantics, stylistics, text linguistics.

Надійшла до редакції 26 січня 2010 року.

Оксана Путіліна

ББК Ш12=411.4*22

УДК 81'372=111=161.2

ДЖЕРЕЛА ПОСТАННЯ ВІДМІНКОВОЇ ГРАМАТИКИ

(V ст. до н.е. – поч. XX ст. н.е.)

Стаття продовжує цикл публікацій, присвячених проблемам відмінкової граматики в її презентації у загальнолінгвістичній парадигмі, зокрема встановленню витоків відмінкової граматики, а також простеженню причин, передумов і специфіки її розвитку і формування як самостійного лінгвістичного напрямку.

Ключові слова: відмінкова граматики, вроджене поняття, загальна граматики, мислення, неопозитивізм, постулат простоти, психологізм, структуралізм, творчий характер мови.

У світі існує низка національних лінгвістических традицій, кожна з яких відзначається специфікою становлення, формуванням певного кола концептуальних питань. Американська лінгвістична традиція посідає своєрідне місце, характеризується максимальним різноманіттям і суттєвим впливом на науку інших країн. Останніми роками спостерігається певна інтернаціоналізація лінгвістики, а також зближення американської та європейської лінгвістик. Це стосується, зокрема, фундаментальних напрямів (генеративна лінгвістика,

когнітивна лінгвістика, відмінкова граматики тощо) у плані їхньої теоретичної орієнтованості, впливу на прикладні дисципліни, і, нарешті, щодо кола досліджуваних ними питань – тих питань, що цікавлять багатьох лінгвістів.

Певною точкою відліку тут виступає генеративна лінгвістика, що від самого моменту її виникнення і по сьогодні зосереджує увагу здебільшого тільки на синтаксисі. Останнє зумовлене впливом генеративістики на інші сфери лінгвістичної думки, з-поміж яких особливе місце належить відмінковій граматиці, або підходу від “глибинних структур”, в якому синтаксичний компонент використовується вже як статична система еталонних фраз і співвідношення між ними – синтаксис стає компонентом всередині опису лексичної семантики, що зумовлює зсув акцентів у дослідженні структури речення на глибинному і поверхневому рівнях і, як наслідок, – постановня потреби врахування національно-мовної специфіки кожної з досліджуваних мов. Проте обсяг статті не дозволяє послідовно розкрити весь поетапний розвиток учення про глибинні відмінкові структури, тому мета статті обмежена простеженням особливостей становлення відмінкової граматики хронологічними рамками від давньоіндійських граматичних учень до перших десятиліть ХХ ст.

Основним джерелом виникнення відмінкової граматики, основоположником якої є американський лінгвіст Ч. Філлмор, є теорія породжувальної (генеративної) граматики Н. Хомського, який встановив низку універсальних принципів і параметрів, що пояснюють не тільки існування багатьох мовних явищ, але й принципи відсутності певних явищ у природних мовах: “Відмінкова граматики – напрям граматичного опису семантичної структури речення на підставі активних валентностей предиката й мисленневих аналогів обставин ситуації, представлених як семантичні відмінки, що виникла в межах трансформаційної породжувальної граматики наприкінці 60-х р.р. ХХ ст.” [Селіванова 2006: 64]. Значення появи цієї теорії важко переоцінити. Так, Ч. Хоккет, принциповий противник ідей Н. Хомського, кваліфікував появу “Синтаксичних структур” четвертим головним відкриттям у мовознавстві за останні майже 200 років після доповіді В. Джонса (1786) про історичну лінгвістику, статті К. Вернера про відсутність винятків з правил звукових змін “Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung” і книги Ф. де Соссюра “Курс загальної лінгвістики”, оскільки вперше постала спроба формального опису мови як природного явища, засвідчене прагнення створити її загальну теорію, відштовхуючись від принципів синтаксичних побудов [Hockett 1960: 233]. Як зазначає Дж. Бейлін, книга Н. Хомського “Синтаксичні структури” (1957) [Chomsky 1957], з моменту виходу якої офіційно бере свій початок генеративістика як наука, не тільки викликала справжню революцію в лінгвістиці, але й суттєво вплинула на подальший розвиток інших наукових сфер, таких, як психологія, філософія, педагогіка, соціологія, антропологія, теорія штучного інтелекту, і в результаті спричинила появу когнітивної науки (cognitive science) [Ellis, Hunt 1993: 5; Evans 1985: 233; Fodor 1975: 82; Fodor 1981: 163; Jackendoff 1990: 7; MacKay 1987: 9; Talmy 1988: 166], одним з напрямів дослідження якої є відмінкова граматики. Емпірична адекватність цієї теорії була значно вищою за інші лінгвістичні теорії і не залишала сумнівів у тому, що цей напрям є серйозним кроком у потрібному напрямку в історії побудови науково обґрунтованої теорії синтаксису. Спільним для відмінкової граматики й перших версій генеративної є глумачення структури речення будь-якої природної мови шляхом констатації наявності синтаксичних уявлень двох рівнів у мовному апараті людини – рівня глибинної структури (Deep Structure) і рівня поверхневої структури (Surface Structure), що пов’язані трансформаціями (transformations). Такі трансформації здатні переводити ту чи іншу глибинну структуру в певну кількість поверхневих структур [Chomsky 1957; Chomsky 1965; Fillmore 1968].

Історія формування концептуальних засад відмінкової граматики типу універсальності, наявності глибинних семантичних ролей (відмінків), домінуючої ролі предиката у формуванні пропозиції й вибудовування подальшої структури всього речення навколо предиката, репрезентованого дієсловом або віддієслівним утворенням, і визначуваних ним глибинних відмінків (у типових випадках – іменних форм) тощо [Fillmore 1966; Fillmore 1968] має витоки в тих лінгвофілософських теоріях, що за часом свого виникнення набагато випереджають теорію породжувальної граматики. Одним з компонентів філософського підґрунтя концепції Ч. Філлмора (і теорії Н. Хомського) було вчення Р. Декарта (Картезіуса): роль інтуїції мовця, ідея вроджених понять (або уявлень), – обмеженої кількості “універсальних, можливо, вроджених ідентифікувальних понять, деяких типів суджень, які людина спроможна робити про події, що відбуваються навколо неї”, на основі яких формується той чи інший глибинний відмінок, зокрема актуалізується семантичний об’єкт [Загнітко 2001: 271]. Цей постулат універсальності складників глибинної структури речення (тобто семантичних відмінків, наявних у будь-якій мові світу в трактуванні представників відмінкової граматики) сягає корінням ідеї Р. Декарта створення так званої філософської мови, загальної граматики, побудованої за законами логіки [Декарт 1950], що мала ввібрати таку сукупність понять, яка б дала змогу їй у результаті формальних операцій за певним алгоритмом виводити нові структури [Щерба, Тофтул 2003: 53].

Подальшого розвитку ця ідея набуває у “Всезагальній раціональній граматиці” (1660), відомій як Граматики Пор-Рояля (“Grammaire general et raisonnée...”). Її автори виходили з гіпотези про існування спільної логічної основи мови [Загнітко 2001: 105], від якої конкретні мови відхиляються тією чи іншою мірою, а основне завдання зводилося до встановлення “природних основ мистецтва мислення” і “принципів, спільних для всіх мов”, – до вияву спільних мовних принципів і співвідношення між категоріями мови і мислення [Croft 1991: 61; Рагаўцоў 2005: 120-121]. А. Арно і К. Лансло висували ідею існування єдиних фундаментальних правил функціонування граматичної структури, що згодом знайшла своє відображення в теорії відмінкової

граматики, але вже з певними обмеженнями. Спільним для обох теорій також є й чітке розрізнення формальної і семантичної структури речення, чого не завжди дотримувалися лінгвісти навіть XIX і першої половини XX століття. Автори Граматики Пор-Рояля диференціювали глибинну і поверхневу структури, що знайшло розвиток у сучасних синтаксичних теоріях. Враховуючи поверхневі явища, вони подали опис глибинної семантики, що не має формальних відповідників. Так, речення *Невидимий Бог створив видимий світ* складається з трьох суджень: 1) Бог невидимий; 2) Бог створив світ; 3) світ видимий. Ці судження наявні в нашій свідомості, але не виражені безпосередньо: поверхневою структурою є все речення, а глибинною – наведені три судження [Там само, с. 108]. Очевидно, тому з XVIII до початку XIX ст. “Всезагальна раціональна граматики” була однією з тих праць, що визначали розвиток європейської лінгвістичної думки, а про неї можна говорити як про одне з теоретичних джерел відмінкової граматики Ч. Філлмора.

Інші вважають, що витоки породжувальної, а з нею і відмінкової, граматики сягають ще давньоіндійської граматики Паніні (V-IV ст. до н.е.), де були визначені синтаксичні функції іменників як система актантів *Karaka* (*karta* – діяч, *karma* – дія, *meta*, *ob'ekt*, *karana* – знаряддя, *zasib*, *sampradana* – давання, *apadana* – відбирання, *adnikarana* – місцезнаходження) [Селіванова 2006: 65]. Ця граматики нагадує ідеальну формалізовану схему і є породжувальною за своїм характером, оскільки в норму входило те, що могло породжуватися на основі правил Паніні, внаслідок сприйняття мови як системи.

Одним із джерел генеративної граматики і теорії глибинних відмінків є вчення В. фон Гумбольдта, його ідея про творчий характер мови, суть якої в тому, що мова має певну обмежену кількість засобів для репрезентації необмеженої кількості думок, які виникають у найрізноманітніших ситуаціях [Гумбольдт 1964: 92]. Основною тезою його філософської концепції мови, що ґрунтувалася на німецькій класичній філософії Г.-В.-Ф. Гегеля, І. Канта, Ф.-В. Шеллінга, Ф.-Г. Якобі, є підкреслення специфіки кожної окремо взятої мови й загалом унікальності її системи засобів вираження. Мови по-різному реалізують те чи інше значення: те, що в одній мові охоплено одним словом, в іншій розподілено між двома словами, а ще в іншій не має словесного вираження й передається описово словосполученням або реченням (пор. із твердженням представників відмінкової граматики про те, що той самий відмінок може бути виражений різними формальними засобами в різних мовах [Fillmore 1968: 37]).

На специфічних рисах граматики, її формальних властивостях наголошував і О.О. Потебня (істотний вплив на нього справили ідеї В. фон Гумбольдта), підкреслюючи нерозривний зв'язок мови і мислення, підпорядкованого загальним законам, спільним для носіїв будь-якої мови, і водночас застерігаючи від спрощеного трактування співвідношення загальних логічних понять із засобами їхньої репрезентації у певній мові [Потебня 1958: 63-64, 83]. Це зумовлено тим, що останні можуть суттєво відрізнятися залежно від мовної приналежності. Крім того, логічні категорії є незмінними, а граматичні, що “визначають постійну роль слова в мовленні, його постійне відношення до інших слів” [Там само: 63], “зі зміною яких ... неминуче змінюється і те ціле, в якому вони виникають і змінюються, саме речення” [Там само, с. 64], є змінними. Вони “тісно зв'язані зі значенням мови”, і їх значно більше, ніж логічних категорій, тому що в індоевропейських мовах “кожне слово ... носить печать певної граматичної категорії” [Там само: 83].

Загалом лінгвістичні погляди В. фон Гумбольдта, а також представників психологічного напрямку, зокрема О.О. Потебні, багато в чому визначили подальший розвиток лінгвістики й сприяли вже у 50-і роки XX століття виникненню психолінгвістики, ідеї якої пронизують теорії неогумбольдтіанців і є вагомим компонентом етнолінгвістики, соціолінгвістики, генеративної лінгвістики й відмінкової граматики.

Учення Ч. Філлмора про універсальний характер глибинних структур мови перекликається також і з думками І.О. Бодуена де Куртене, який внаслідок лінгвістичних типологічних досліджень констатує наявність певних універсалій, що являють собою “схожість і відмінність загальнолюдські, незалежні ні від генеалогії, ні від історичної спорідненості, ні від контактів у просторі, від географії” [Бодуэн де Куртене 1963: 342]. Ці дослідження стосувалися зокрема вивчення фонетико-морфологічних структур споріднених (слов'янських) мов, у статичному й динамічному аспектах, порівняльного вивчення неспоріднених мов, типологічного аналізу мов, пов'язаних територіально (балканської мовної сім'ї), а також застосування відповідних статистичних даних при вивченні структурних особливостей у різних мовах.

Суттєвим етапом формування теоретичних засад відмінкової граматики (співвідношення глибинних, спільних для більшості мов світу, і поверхневих явищ), після періоду її фактичного ігнорування чи навіть заперечення молодограматиками (М. Бреаль, С. Бугге, К. Бругман, К. Вернер, Б. Дельбрюк, А. Лескін, Г. Остгоф, Г. Пауль), представниками школи “Слів і речей” (В. Мейер-Любке, Р. Мерінгер, Й. Міккола, Р. Мурко, Р. Мух, Г. Шухардт), школи естетичного ідеалізму (К. Фосслер), неолінгвістами (М. Бартолі, Дж. Бертоні, Дж. Бонфанте, В. Пізані) є структуралізм, а згодом – генеративізм [Robins 1967: 149]. Методологічною основою структуралізму як мовознавчого напрямку була філософія неопозитивізму: ідеї австрійських філософів Р. Карнапа (опрацював теорію логічного синтаксису мови науки), Л. Вітгенштейна (запропонував програму побудови штучної ідеальної мови, прообразом якої є мова математичної логіки [Wittgenstein 1953] (пор. з ідеями Р. Декарта щодо створення єдиної мови зі спрощеною граматикою, Ф. Бекона про спільну, єдину для всього людства мову, яка б увібрала переваги усіх мов, універсальною символічною мовою Г.-В. Лейбніца, який випередив сучасних лінгвістів, висунувши низку ідей, заново відкритих уже в наш час (наприклад, виділення “глибинних відмінків”, дихотомія смислу й денотата) [Декарт 1950; Бэкон 1977;

Лейбниц 1982)), англійця Б. Рассела (розвинув дедуктивно-аксіоматичну побудову логіки для логічного обґрунтування математики [Russell 1919]).

П.Л. Гарвін, В.А. Звєгінцев, З. Гарріс, С.К. Шаумян та інші наголошують, що структуралізм не являв собою єдиного напрямку [Method 1970: 204; Звєгінцев 1965: 91-92; Harris 1951: 19; Шаумян 1956: 39], але те спільне, що об'єднувало всі його напрями (Празьку лінгвістичну школу, копенгагенський структуралізм, американський дескриптивізм і Лондонську лінгвістичну школу Дж. Фьорса), дозволяє провести паралель і з відмінковою граматику, оскільки деякі думки Ч. Філлмора перегукуються із думками, висловленими у працях структуралістів: 1) настанова на синхронне вивчення мови як головний постулат дослідження; 2) формалізація лінгвістичного аналізу й пошуки об'єктивних методів вивчення й опису мови (див. також [Степанов 2005: 3-17; Yuen Ren Chao 1970: 18]).

З-поміж структуральних напрямів найбільш дотичним до відмінкової граматики є копенгагенський (датський) структуралізм (гloseматика), що запропонував створення універсальної лінгвістичної теорії. Його представники – В. Брьондаль, Л. Єльмслев, Г. Сьоренсен, К. Тогєбу і Г. Ульдалль – основним завданням лінгвістики вважали створення загальної (логічної) граматики, де мова повинна досліджуватися з урахуванням загальнолюдських чинників, що діють у процесі розвитку й функціонування кожної окремої мови [Nehring 1959: 46]. Так, Л. Єльмслев у праці “Пролегомени до теорії мови” (1943) говорить не про якусь конкретну мову (датську, німецьку, англійську чи будь-яку іншу), а про мову загалом як певну систему, робить спробу створити загальну теорію мови, що ґрунтується на трьох вимогах: несуперечливості, простоті й повноті (вичерпності) [Hjelmslev 1953]. Із подібним твердженням виступають і прихильники відмінкової граматики, зокрема Ч. Філлмор вказував на необхідність створення граматики, побудованої на принципі врахування системи універсальних категорій (базовому компоненті), що задають глибинні синтаксичні структури, які в кожній мові виражаються по-різному [Fillmore 1968: 37].

Наявні і суттєві відмінності між поглядами гloseматиків на теорію мови і розумінням характеру універсальної лінгвістики послідовниками теорії Ч. Філлмора. Так, за Л. Єльмслевим, лінгвістика має досліджувати мову не як механічне поєднання позамовних (фізичних, психологічних, логічних, соціологічних) явищ, а як самодостатнє ціле, структуру *sui generis* (своєрідну); лінгвістична теорія повинна нехтувати відхиленнями в мовленні і шукати постійне, що складає опертя змін, те, що робить мову мовою, якою б вона не була [Степанов 2005: 5-6]. У цьому сенсі для датських структуралістів визначальною є форма, і мову потрібно вивчати як форму [Johansen 1950; Sierstema 1955], тому субстанція змісту (мовна інтерпретація відображеного в мозку людини зовнішнього світу), куди входять фонетика й семантика, – нелінгвістичний предмет, вивчати який повинні інші спеціальні (нелінгвістичні) науки (фізика, психологія тощо). Відмінкова ж граматика враховує не тільки компоненти глибинного рівня, спільні для усіх (або переважної більшості) мов світу, а й формально-поверхневий засоби вираження цих компонентів у певній мові. Якщо Л. Єльмслев у “*La catégorie de cas*” (1935), аналізуючи попередні учення про відмінок, наголошує на універсальній його природі, конкретне вираження якого встановлюється емпіричним шляхом на матеріалі певної мови і пов'язано з порядком слів, тобто є явищем синтаксичним, то В. Брьондаль значає, що відмінок належить до морфологічного рівня мови, що зумовлено властивістю кожного відмінка мати своє значення, або функцію, однак не існує ніякого обов'язкового співвідношення між функцією відмінка та функцією речення, тому перенесення питання про загальні відмінкові значення з морфології у сферу синтаксису може виникнути тільки під тиском такого мовного мислення, для якого невластивим є сприйняття відмінка як морфологічної категорії, оскільки “вчення про відмінок і морфологія не є синтаксис” (цит. за [Якобсон 2004: 100-101]).

Таке визначення відмінка, поза усякими сумнівами, суперечить концептуальним засадам відмінкової граматики, однією з яких є визнання центральної ролі синтаксису й аналіз відмінка як семантико-синтаксичного явища.

Подібних поглядів дотримувалися й засновники американського структуралізму (дескриптивізму) Л. Блумфільд, Ф. Боас, Е. Сепір, З. Гарріс, Ч. Хоккет та ін. Їхній загальний метод ґрунтувався на структурних властивостях мови, які можуть бути виражені в абстрактних термінах і поняттях [Naugen 1954: 250]. Цим зумовлюється прагнення до формалізації опису, до репрезентації його у вигляді суворой й лаконічної системи постулатів і визначень, запозичених з математики й математичної логіки. Дистрибуція (сукупність всіх оточень елемента, в якому він трапляється), як підкреслює Л. Блумфільд, постає єдиною можливою мовною універсалиєю. Це означало спробу створити теорію мови, близьку до універсальної, зі ще більшою формалізацією мовознавчого аналізу. Тут слід вказати також на єльську школу (Б. Блок, Л. Блумфільд, Дж.-Л. Трейджер, З. Гарріс, Ч. Хоккет), яка досліджувала тільки проблему структури мови. Її представники остаточно відмовились від врахування значення не тільки на фонологічному, але й на морфологічному рівні. Найпоказовішим щодо цього є висловлення Б. Блока й Дж.-Л. Трейджера, які стверджують, що за умови важливості повного розмежування граматичного й лексичного значення й “при систематичному описі мови доводиться за необхідності визначати з максимальною точністю принаймні граматичні значення, однак всі наші класифікації мають ґрунтуватися винятково на формі... При здійсненні класифікацій не повинно бути ніякого звертання до значення... або філософії...” (цит. за [Звєгінцев 1965: 168]).

Винятком є поодинокі думки структуралістів анн-арборської групи з Мічиганського університету (Ю. Найда, К. Пайк, Ч. Фріз та ін.), яких цікавила ширша проблематика і які частково залучали до досліджень екстралінгвальні (в розумінні структуралістів) чинники, в тому числі – й елементи значення [Nida 1975: 88].

Окремої уваги потребує також зв'язок теорії глибинних відмінків із теорією Г. Гійома, засновника школи психосистематики й творця теорії лінгвістичного менталізму, яку називають і антропологічною лінгвістикою, або феноменологією мови. Попри виразну комунікативну спрямованість вчення Г. Гійома, наявна певна подібність окремих його положень із теорією Ч. Філлмора. Це так званий “постулат простоти”. Лінгвіст вважає, що основоположні операції, що є опертям структури мови, не численні і не різноманітні, їхня кількість обмежена і переважна більшість мінімально варіативна [Гійом 2004: 51]. Це, на його думку, могло б пояснити, чому мова може легко міститися у мисленні кожного і чому вона дається будь-якій людині. На це питання Г. Гійом запропонував відповідь, яка зближує його теорію з теорією універсальної граматики й відмінкової граматики – ідею базового глибинного рівня речення: базові операції мови (її базові конструкції) є операціями (конструкціями) надзвичайно простими, нечисленними і постійно повторюваними, що забезпечуване природою мислення, яке оперує елементарними конструкціями, що і складають основу будь-якої мови [Там само: 52].

Отже, відмінкова граMATика – це окремий напрям лінгвістичних досліджень, для якої характерний є дворівневий принцип трактування речення: рівень глибинних структур, що формується предикатом і його аргументами – глибинними відмінками, і рівень поверхневої репрезентації цих структур формально-граматичними засобами певної мови, причому ці рівні постають взаємопов'язаними і взаємовизначуваними, внаслідок чого в дослідженні речення певної мови враховуються не тільки особливості граматичного ладу цієї мови, а й принципи сполучуваності її слів. Специфічною ознакою цієї лінгвістичної концепції є також її всеохопний характер, що зближує її з універсальною граMATикою. Філософські витоки теорії Ч. Філлмора слід шукати в синтезі лінгвофілософських концепцій Ф. Бекона, Р. Декарта, Г.-В. Лейбніца, класичної філософії Г.-В.-Ф. Гегеля, І. Канта, Ф.-В. Шеллінга, Ф.-Г. Якобі, філософії неопозитивізму, особливо ідей австрійських філософів Л. Вітгенштейна, Р. Карнапа, а також англійця Б. Рассела. Лінгвотеоретичне підґрунтя відмінкової граMATики сформували теорії розуміння і породження мови Паніні, ідеї ГраMATики Пор-Рояля А. Арно і К. Лансло, погляди І. О. Бодуена де Куртене, В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні, загальна концепція структуралізму, насамперед копенгагенського (датського) структуралізму, або глосематики, В. Брьондаля, Л. Єльмслева, Г. Сьоренсена, К. Тогебю і Г. Ульдалля, а також американського структуралізму (дескриптивізму): єльської групи (Б. Блок, Л. Блумфільд, Дж.-Л. Трейджер, З. Гарріс, Ч. Хоккет) й особливо анн-арборської групи (Ю. Найда, К. Пайк, Ч. Фріз та ін.), дослідження Г. Гійома. Подальші етапи становлення і розвитку, що належать до іншого хронологічного періоду, безпосередньо пов'язані з домінуючими лінгвістичними концепціями середини ХХ і поч. ХХІ ст.

Література

- Бодуэн де Куртенэ 1963: Бодуэн де Куртенэ, И.А. Избранные труды по общему языкознанию [Текст]. – Т. 1-2 / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М.: Наука, 1963. – 567 с.
- Бэкон 1977: Бэкон, Ф. Сочинения [Текст]: В 2-х т. – Т. 1 / Ф. Бэкон. – М.: Мысль, 1977. – 567 с.
- Гийом 2004: Гийом, Г. Принципы теоретической лингвистики. Сборник неизданных текстов, подготовленный под руководством и с предисловием Рока Валена [Текст]: Пер. с фр. / Общ. ред., послесл. и коммент. Л.М. Скрелиной. Изд. 2-е, испр. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 224 с. – Библиограф.: с. 211-214. – 500 экз. – ISBN 5-354-00684-8.
- Гумбольдт 1964: Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на на духовное развитие человеческого рода [Текст] / В. фон Гумбольдт // Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. – Ч. I. – М.: Просвещение, 1964. – С. 85-104. – 16000 экз.
- Декарт 1950: Декарт, Р. Избранные произведения: Пер. с фр. и латин [Текст] / Р. Декарт. – М.: Госполитиздат, 1950. – 710 с. – Библиограф.: с. 702-708. – 1000 экз.
- Загнітко 2001: Загнітко, А.П. Теоретична граMATика української мови: Синтаксис [Текст] / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с. – Библиограф.: с. 553-613. – 500 пр. – ISBN 966-7277-90-9.
- Звегинцев 1965: Звегинцев, В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях [Текст]. – Ч. II. / В.А. Звегинцев. – М.: Просвещение, 1965. – 479 с. – 16000 экз.
- Лейбниц 1982: Лейбниц, Г. Сочинения [Текст]: В 4-х т. – Т. 1 / Г. Лейбниц. – М.: Мысль, 1982. – 636 с. – Библиограф.: с. 630-635. – 2000 экз.
- Потебня 1958: Потебня, А.А. Из записок по русской грамматике [Текст]: В 4 т. / А.А. Потебня. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. ½. – 536 с.
- Рагаўцоў 2005: Рагаўцоў, В.І. Гісторыя мовазнаўства: вучэб. дапам [Текст] / В.І. Рагаўцоў. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2005. – 496 с. – Библиограф.: с. 488-494. – 300 пр.
- Селіванова 2006: Селіванова, О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія [Текст] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. – 1000 пр. – ISBN 966-8791-00-2.
- Степанов 2005: Степанов, Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики [Текст] / Ю.С. Степанов. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 312 с. – 1000 экз. – ISBN 5-354-01047-0.
- Шаумян 1956: Шаумян, С.К. О сущности структурной лингвистики [Текст] / С.К. Шаумян // Вопросы

языкознания. – 1956. – № 5. – С. 38-54. – Библиогр.: с. 54.

Щерба, Тофтул 2003: Щерба, С.П., Тофтул, М.Г. Філософія: короткий виклад [Текст] / С.П. Щерба, М.Г. Тофтул / – К.: “Кондор”, 2003. – 352 с. – Библиограф.: с. 335-349. – 500 пр. – ISBN 966-8251-07-5.

Якобсон 2004: Якобсон, Р. К общему учению о падеже [Текст] / Р. Якобсон // Лингвистика XX века: система и структура языка: Хрестоматия. Ч. II / Е.А. Красина (сост.). – М.: Изд-во РУДН, 2004. – С. 97-111. – Библиограф.: с. 197-198. – 500 экз. – ISBN 5-209-01658-7.

Chomsky 1957: Chomsky, N. Syntactic Structures [Text]. – The Hague: Mouton, 1957. – 134 p. – Bibliog.: p. 132-133.

Chomsky 1965: Chomsky, N. Aspects of the Theory of Syntax [Text]. – Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1965. – 265 p. – Bibliog.: p. 260-264.

Croft 1991: Croft, W. Syntactic Categories and Grammatical Relations: The Cognitive Organization of Information [Text]. – Chicago: University of Chicago Press, 1991. – 311 p. – Bibliog.: p. 309-310.

Elliss, Hunt 1993: Elliss, H.C., Hunt, R.R. Fundamentals of cognitive psychology [Text]. – Madison (Wis.): Madison Press, 1993. – 412 p. – Bibliog.: p. 408-410.

Evans 1985: Evans, G.A. Situation and speech acts: Toward a formal semantics of discourse [Text]. – New York: Holt et al., 1985. – 499 p. – Bibliog.: p. 494-497.

Fillmore 1966: Fillmore, Ch. Toward a modern theory of case [Text] / Ch. Fillmore // The Ohio State University project on linguistic analysis. – Report No. 13. – 1966. – P. 1-24. – Bibliog.: p. 23-24.

Fillmore 1968: Fillmore, Ch. The case for case [Text] / Ch. Fillmore // Universals in Linguistic Theory / E. Bach and R.T. Harms (eds.). – New York: Holt et al. – Reinhart, 1968. – P. 1-88. – Bibliog.: p. 84-88.

Fodor 1975: Fodor, J.A. The language of thought [Text]. – Cambridge: Cambridge (Mass.), 1975. – 487 p. – Bibliog.: p. 485-486.

Fodor 1981: Fodor, J.A. Representations [Text]. – Cambridge: Cambridge (Mass.), 1981. – 391 p. – Bibliog.: p. 387-389.

Harris 1951: Harris, Z.S. Method in structural linguistics [Text]. – Chicago: University of Chicago Press, 1951. – 126 p. – Bibliog.: p. 125.

Haugen 1954: Haugen, E. [Рец. на кн.:] Hjelmslev L. Prolegomena to a theory of language [Text] / E. Haugen // Memoir 7 of the International journal of American linguistics. – Suppl. to vol. 20. – № 3. – Baltimore, 1954. – P. 250-264. – Bibliog.: p. 263-264.

Hjelmslev 1953: Hjelmslev, L. Prolegomena to a theory of language [Text] / L. Hjelmslev // Memoir 7 of the International journal of American linguistics. – Suppl. to vol. 19. – № 1. – Baltimore, 1953. – P. 29-47. – Bibliog.: p. 47.

Hockett 1960: Hockett, Ch.F. A course in modern linguistics [Text]. – 3-ed. – New York: Springer, 1960. – 279 p. – Bibliog.: p. 277-278.

Jackendoff 1990: Jackendoff, R. Semantic structures [Text]. – Cambridge (Mass.) : MIT, 1990. – 349 p.

Johansen 1950: Johansen, A. Glossematics and Logistics [Text] / A. Johansen // Acta Linguistica. – Vol. 6 (I). – 1950. – P. 19-32. – Bibliog.: p. 32.

MacKay 1987: MacKay, D.G. The organization of perception and action: A theory for language and other cognitive skills [Text]. – New York: Springer, 1987. – 312 p. – Bibliog.: p. 310-311.

Method 1970: Method and Theory in Linguistics [Text] / Paul L. Garvin (ed.). – Mouton : The Hague, 1970. – 262 p. – Bibliog.: p. 259-260.

Nehring 1959: Nehring, A. Die Glossematik [Text] / A. Nehring // Die Sprache. – T. 5. – 1959. – 214 s. – Bibliog.: S. 213-214.

Nida 1975: Nida, E.A. Componential Analysis of Meaning [Text]. – Mouton: The Hague, 1975. – 216 p.

Robins 1967: Robins, K.H. Short History of Linguistics [Text]. – London: Holt et al, 1967. – 204 p. – Bibliog.: p. 200-203.

Russell 1919: Russell, B. Introduction to Mathematical Philosophy [Text]. – London: Allen and Unwin, 1919. – 338 p.

Siertsema 1955: Siertsema, B. A study of glossematics. Critical survey of its fundamental concepts [Text]. – Mouton: The Hague, 1955. – 196 p. – Bibliog.: p. 193-194.

Talmy 1988: Talmy, L. The Relation of Grammar to Cognition [Text] / L. Talmy // Rudzka-Ostyn B. (ed.). Topics in Cognitive Linguistics. – Amsterdam: Benjamins, 1988. – P. 165-205. – Bibliog.: p. 205.

Wittgenstein 1953: Wittgenstein, L. Philosophical Investigations [Text]. – New York: Macmillan, 1953. – 294 p. – Bibliog.: p. 289-293.

Yuen Ren Chao 1970: Yuen Ren Chao. Some aspects of the relation between theory and method [Text] / Yuen Ren Chao // Method and Theory in Linguistics / Paul L. Garvin (ed.). – Mouton: The Hague, 1970. – P. 14-22. – Bibliog.: p. 21-22.

Статья продолжает цикл публикаций, посвященных проблемам падежной грамматики в ее презентации в общелингвистической парадигме, в частности установлению источников возникновения падежной грамматики, а также прослеживанию причин, предпосылок и специфики ее развития и

формирования как самостоятельного лингвистического направления.

Ключевые слова: надежная грамматика, врожденное понятие, общая грамматика, мышление, неопозитивизм, постулат простоты, психологизм, структурализм, творческий характер языка.

The article continues the cycle of publications devoted to problems of the case grammar in the opinion of a general linguistic paradigm, in particular the main aim is to establish sources of the case grammar and to trace reasons, preconditions, and specific characters of its development and organizing as an independent linguistic tendency.

Keywords: case grammar, innate concept, general grammar, thinking, newpositivism, postulate of simplicity, psychologism, structuralism, language creative character.

Надійшла до редакції 15 січня 2010 року.

Olena Taukchi

ББК 81.211.12

УДК 811.161.2' 273

CONCEPTUAL SCHEMES OF PLACE AND TIME IN AMERICAN LINGUISTICS

Стаття продовжує ряд публікацій автора, що досліджують процеси концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду на матеріалі американського варіанта англійської мови, аналізують залежність концептуалізації від різноманітних чинників: етносвідомості, соціуму, культури та субкультури певної групи, індивідуальної свідомості.

Ключові слова: концептуальна метафора, концептуальна схема, лексична сполучуваність, лексичне значення.

Every living being possesses a physical boundary that separates him from his external environment. Beginning with the simple cell and up to the man, every organism has a detectable limit which marks its outline. There also exists a non-physical boundary outside the physical one. It is difficult to delimit and it is termed "the organism's territory" [Hall 1993].

The act of laying claim to and defending a territory is called territoriality. Being greatly differentiated from culture to culture and from language to language it has become the focus of our research. As well as a cursory analysis of time, it being semantically connected with space. The associations and feelings that occur in a member of one culture almost invariably mean something else in another. Thus, thousands of experiences teach us unconsciously that space and time communicate.

Traditionally in English-speaking countries "space" begins with the notion of "place" which renders the following literal meanings.

Place 1 denotes an area or position:

I don't like crowded places. Let's find a quiet place where we can talk. Keep your credit cards in a safe place. Will has broken his jaw in three places.

Place 2 is a particular town, country, building, shop, a house or a flat for living in etc.:

They live in a small place called Clovelly. With a bit of work this place could look lovely. This is the only place that sells this type of bikes. The trip includes a visit to New York and other places of interest. Let's have the party at my place.

Place 3 renders the meaning of a seat on a train or a bus, in a theatre etc, or a position in a queue:

There is no place to sit. Would you mind saving my place while I go and get some ice-cream?

However, the smallest place category in the United States is not covered by a term like "hamlet", "village", "town" or things of the kind. It is a territorial entity, an area with no recognizable centre where a number of families live. Like "time" the notion of "place" in English is defused, so that you never know where its centre is [Clark 1993]. Moreover, depending upon the culture in question, the formal patterning of space can take on varying degrees of importance and complexity. A technical pattern which may have grown out of an informal base is that of positioned value or ranking. We have canonized the idea of the "positional value in almost every aspect of our lives" [Menken 1936].

Furthermore, the noun "place" in English has developed several indirect meanings which make us fully aware of "positional value" implications and apt to fight with each other as to who will be the first.

Place 4 denotes the position you achieve in a race or competition:

After a good performance at Wimbledon, she jumped six places in the world rankings. Sevilla finished in fifth place in the Champions League. Rafferty completed his round in 69, to take third place at the halfway stage.

Place 5 is an opportunity to be a member of a sports team or to take part in a game or competition, an opportunity to join a school, college, course, or to be part of an organization, business, etc. While rendering the